

Внесок закордонних фондаций у вивчення історії Тернопільщини

Г. Я. Сеньківська

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: galya_senk@ukr.net

Paper received 26.05.17; Accepted for publication 30.05.17.

Анотація. У статті аналізується внесок закордонних фондаций у дослідження історії Тернопільщини. Автор робить наголос на зарубіжному Науковому товаристві ім. Т. Шевченка, під егідою якого виникла Комісія регіональних дослідів, яка й зайнялася виданням регіональних збірників про Тернопільський край. Вагоме значення належить Інституту дослідів Волині, що виник 21 липня 1951 р. у Вінніпезі, а також окремим осередкам дослідників Волині у Нью-Йорку, Клівленді, Буффало (США), Торонто, Вінніпезі (Канада), які діють з 1949 р. й видають науково-популярні збірники, історичні нариси про Волинь.

Ключові слова: наукове товариство, регіональні збірники, комісія регіональних дослідів, видання, комітет, краєзнавство.

Краєзнавство на Тернопільщині має давні традиції і сягає своїм корінням кінця XIX століття, коли вперше з'явилися дослідження з історії та культури краю. Незважаючи на вагомий та ґрунтовний внесок у розвиток краєзнавства провідних учених минулого та сучасного, окремі аспекти краєзнавчих досліджень ще й досі залишаються маловідомими. Це й обумовлює актуальність теми, оскільки подальший розвиток сучасного краєзнавства неможливий без осмислення й усвідомлення досвіду минулого.

Оскільки писати історію чи мемуаристику населених пунктів на чужині завдання не з легких, тим більше, що довідки, документи чи інші дані часто мінімальні або ж знаходяться за кордоном, то нашою метою є розгляд внеску у дослідження Тернопільщини закордонних фондаций, а також учених-краєзнавців, які внаслідок політичних подій опинилися за межами України. Досліджуючи зміст і форми тернопільського краєзнавства, сучасні тенденції та перспективи його розвитку, варто вивчити здобутки й досвід краєзнавства в публікаціях за межами України. Саме там знаходяться архіви документів, створені в Україні та вивезені за її межі під час масової політичної й військової еміграції. За кордоном наші співвітчизники створювали освітні, громадські, науково-громадські, просвітницькі осередки, які брали на себе функції центрів із вивчення фактів, подій, особистостей, їх популяризації. Результати їх культурно-освітньої та науково-краєзнавчої діяльності знайшли відображення в низці монографій з мемуаристики Тернопільської землі, на сторінках періодичних наукових видань, які побачили світ за кордоном у 50–80-ті рр. XX ст.

Видання під егідою зарубіжного Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) серії „Український архів” кількох десятків томів історично-мемуарних спогадів і розвідок є однією з найяскравіших сторінок подвижницької діяльності української спільноти. Якщо в радянській Україні можливості краєзнавців були суттєво обмежені, то в умовах західної думки українці отримали свободу вільного слова і творчого пошуку.

При Науковому товаристві ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку виникла Комісія регіональних дослідів, завдання якої полягали у виданні регіональних збірників [17, с. 8]. Ідея написання збірника про Чортківщину зародилася в „Літературно-мистецькому клубі” у Нью-Йорку в 1961 р. Після доповіді журналістки О. Соневицької земляками з Чортківщини було створено „Ініціативний комітет” для видання книги, до якого увійшли О. Соневицька, М. Лозинська, О. Фірчук, С. Мартинюк. 11 листопада 1962 р. у Нью-Йорку від-

бувся з'їзд, на якому були присутні делегати від США і Канади. Самі редактори так описують форум: „З'їхались земляки з наших чотирьох повітів, згадали молоді літа, землю, де народилися, де виростили, або, де вкладали працю свого життя і вирішили спільно видати пропам'ятну книжку, в якій слід би обговорити всебічно життя-буття нашої території, зокрема, пережиті події” [17, с. 77]. Діловий комітет під керівництвом О. Соневицької збирав матеріали, необхідні кошти, координував зусилля аматорів. „Історично-мемуарний збірник Чортківської округи” побачив світ у 1974 р. в м. Торонто. Краєзнавчі матеріали видання охоплюють територію чотирьох колишніх повітів галицького Поділля – Чортківського, Гусятинсько-Копичинського, Борщівського й Заліщицького [17]. Художнє оформлення виконано Я. Гніздовським, всесвітньо відомим митцем, уродженцем с. Пилипче Борщівського району. Книга побудована за комбінованим принципом. Загальні оглядові статті висвітлюють події в хронологічному порядку, далі тематичними блоками подано матеріали про повіти, а завершують кожний розділ нариси про всі населені пункти. При зборі матеріалу редакційна колегія звернула головну увагу на події перших десятиліть ХХ ст., використовуючи при цьому свідчення очевидців. Оскільки багато подій не було описано, то книга не може подати вичерпної історії повіту чи окремого села. Ця праця не є історією наших земель, а тільки збіркою матеріалів до історії краю.

Загальний розділ відкриває цінна праця з археології професора, директора Я. Пастернака „Західне Поділля на заранні історії” [25, с. 14–25]. Стаття, без сумніву, є найбільш кваліфікованою серед інших матеріалів збірника, оскільки написана з використанням результатів власних досліджень. Загальні відомості про історію чотирьох повітів подав Л. Соневицький. Певну увагу автори приділили діячам, що народилися і виростили на території згаданих повітів, а пізніше зробили внесок у різних сферах діяльності не тільки на території Чортківської округи, але й за кордоном. Зокрема, О. Соневицька у статті „Наші визначні люди” згадує релігійних, політичних і громадських діячів, економістів, письменників [32, с. 43–50]. Основну увагу автор зосереджує на діяльності представників духовенства, серед яких чільне місце належить закатованому більшовиками єпископу Григорію Хомишину. У с. Звинячі (Чортківський повіт) проживав монах-василіанин Тит Теодосій Галушинський (1880–1952), учений-біблієїст та історик церкви, автор численних праць, здебільшого на богословські теми. Особливої уваги заслуговує М. Ломацький (1886–1968 рр.), автор

численних нарисів та оповідань про Гуцульщину, де довгі роки вчителював. Для цього збірника він написав спогад про Гусятин і Суходіл. Згадує автор діяча фірми „Центросоюз” у Львові І. Мартюка, уродженця Скали, його земляків М. Старицького, оперного співака світової слави В. Юрчака, відомого актора театру „Руська Бесіда” С. Курила, також актора М. Анастасієвського.

Заслужують на увагу спогади А. Слободяна про українські організації Чорткова в 30-х рр. ХХ ст. Автор висвітлює діяльність так званого „Народного дому”, „Сільського господаря” й товариства „Просвіта” [31, с. 80–83]. Певне зацікавлення викликає стаття колишнього учня гімназії в м. Чорткові С. Вороха „Гімназія „Рідної школи” ім. М. Шашкевича в 1935–1939 рр. та її трансформація в часах Другої світової війни (1939–1944)” [7, с. 114–119]. Автор відзначає, що встановлення радянської влади у 1939 р. на західноукраїнських землях призвело до зміни системи навчання. С. Ворох описує також арешт учнів гімназії та вчителів [7, с. 115–116]. Збірник містить статистичні матеріали щодо кількості населення, мовного складу, віросповідання тощо. І. Лунів, колишній лідер українського жіночого руху на Борщівщині, у „Спогадах про діяльність «Союзу Українок»” описує життя жінки-борщівчанки. Це єдина стаття у збірнику, де комплексно показано діяльність українського товариства [21]. Окремі публікації мають додаткові унікальні матеріали. Наприклад, спогади про відвідини Борщівщини І. Франком, Б. Лепким [17, с. 580–582], згадки про першого українського посла від Борщівщини до австрійського парламенту Ф. Гайдамаха [17, с. 587–595], історію династії священників у Ланівцях [17, с. 605]. Незважаючи на науково-популярний характер збірника, зроблено спробу дати критичний аналіз використаних джерел і літератури. Зокрема, справедливо піддається сумніву достовірність статистичних даних щодо етнічного та конфесійного складу населення, коли чисельність українців свідомо занижувалась.

Об’ємистий за змістом регіональний збірник про м. Бучач і його околицю вийшов друком у 1972 р. як черговий том Комісії регіональних дослідів і публікацій НТШ [4]. 14 серпня 1970 р. тижневик „Українська Думка” інформував про утворення Комітету бучачан в Англії, головою якого став М. Музика. Впродовж 1970–1971 рр. Комітет відвідав 21 осередок бучачан, вислав 321 лист [4, с. 904]. У книзі „Бучач і Бучаччина” висвітлюється історія Бучаччини, даються цікаві есе вчених Я. Пастернака, М. Андрусика, Л. Шанковського, С. Гординського та інших [4]. Деякі статті у збірнику не висвітлюють історії цього регіону, торкаються проблем усієї України. У спогадах, фольклорних матеріалах, при літературному оформленні збережено місцеву говірку Бучаччини. Значну увагу автори звернули на життя і діяльність відомого етнографа, вихідця з Бучаччини В. Гнатюка [29, с. 128–144]. Б. Романенчук аналізує його творчий шлях, стверджуючи, що „Гнатюк був як не першим, то одним із перших фахових записувачів народної творчості ... Він був як співредактор Літературно-Наукового Вісника і секретар та редактор Української видавничої спілки ...” [29, с. 142].

С. Женецький у статті „Югославські українці про В. Гнатюка” намагається пояснити значення „Етнографічних матеріалів з Угорської Русі” вченого для українців,

що проживали на Балканах [11, с. 145–146]. Інтерес викликають спогади Р. Барановського „«Пласт» у Бучачі” [1, с. 277–280], П. Рогатинського „Заробітчанинська і політична еміграція з Бучаччини” [28, с. 683–696]. Цікавий матеріал про фольклор Бучаччини збирала С. Крочак-Шевчук, хоч статтю оформила М. Осика [24, с. 315–320]. Таким чином, історико-мемуарний збірник про Бучач і Бучаччину висвітлює релігійні, політичні, культурні, економічні процеси вказаного регіону.

2 листопада 1969 р. у Детройті був утворений Головний комітет підгаєчан, при якому діяла ініціативна група, завдання якої полягало в організації з’їзду підгаєчан [23, с. 113]. 21 лютого 1970 р. відбулась конференція в Клівленді, в якій взяло участь майже 50 делегатів, що репрезентували м. Підгайці та 36 сіл колишнього повіту. Тоді ж вибрано Головний підготовчий комітет у складі 11 чоловік. Вибраному комітетові доручено: організувати місцеві комітети (осередки підгаєчан) у різних країнах; підготувати проект статуту, розпочати збірку матеріалів для збірника і фондів на його видання; скликати загальний з’їзд підгаєчан; видавати періодично бюлетень і через нього інформувати земляків про всі дії Головного підготовчого комітету [23, с. 114].

Важливе значення мають спогади учасників УПА, діяльність якої значною мірою пов’язана з Тернопільщиною. Ці спогади публікувалися за рубезем. Їх наукова вартість неоднакова і вимагає зваженого використання. У збірнику „Підгайчани в боротьбі за волю України” висвітлюються події національно-визвольної боротьби в окрузі містечка Підгайці на Тернопільщині в 30–50-х рр. ХХ ст. [26]. У книзі подаються списки українських січових стрільців, короткі біографії та спогади про членів УВО й ОУН, але найбагатшим є матеріал про воїнів УПА. Попередній том під назвою „Підгаєцька земля” концентрував увагу більше на історичному, культурологічному, географічному, демографічному аспектах [27]. Грунтовні напрацювання у названій тематичній царині має В. Яшан. Результатом багаторічної дослідницької роботи став вихід книги „Під брунатним чоботом: Німецька окупація Станіславщини в Другій світовій війні, 1941–1944” [38].

Фотоальбом „Мандрівка землями Підгаєччини” з допомогою фотографій показує громадське життя краю та діяльність його провідних осіб першої половини ХХ ст., зокрема періоду між двома світовими війнами [23]. Зокрема, у книзі висвітлено діяльність члена НТШ, Української вільної академії наук, а також низки американських наукових установ Т. Гунчака, члена НТШ І. Головінського, члена НТШ професора Б. Чопика та багатьох інших діячів науки [23, с. 88]. Всі зібрані у фотоальбомі матеріали – це результат діяльності Головного комітету підгаєчан та співпраці вихідців з Підгаєччини в діаспорі. У загальному з’їзді підгаєчан в Торонто 29–30 травня 1971 р. взяло участь понад 600 делегатів. У той час вже діяли 17 місцевих комітетів. Прийнято статут і вибрано керівні органи. В Англії протягом літа 1972 р. теж організовано 3 окружні комітети [23, с. 114]. Під кінець 1978 р. у США, Канаді, Англії, Німеччині та Австралії діяли 24 осередки, що об’єднували близько 1000 родин підгаєчан [23, с. 115]. Результатом їх діяльності стала поява збірників про Підгаєцьку землю.

26 квітня 1970 р. вперше побачив світ бюлетень „Слово підгаєчан”, в якому подавалася інформація, що стосувалася заснування осередків, збору матеріалів і підготовки загального з’їзду [23, с. 114].

Заслугують на особливу увагу спогади голови Головного комітету підгаєчан В. Колодчина про В. Папіжа [19, с. 4]. Як член редакційної колегії, він збирав, переписував і редагував матеріали до збірника „Підгаєцька земля” та одночасно готував фотоальбом „Мандрівка землями Підгаєччини”. „... Василь Папіж був людиною доброго серця, твердого характеру, високих ідеалів і вродженого оптимізму ... Це був взірцевий громадянин, провідник-патріот” [19, с. 4]. Чимало цікавого публікував „Бюлетень земляцького об’єднання „«Тернопільщина»” [5].

Завдяки Зборівському комітету, який був утворений 12 червня 1938 р., в Торонто вийшла книга „Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи” [15]. Оскільки важливою подією в історії цього терену була битва Б. Хмельницького з поляками під Зборовом у 1649 р., їй присвячено першу частину збірника. Головна стаття цієї частини – це історична розвідка про Зборів і Зборівську битву, автором якої є І. Крип’якевич. У зміст цього регіонального збірника увійшли також матеріали, які описують національно-культурне, економічне життя краю, географічні особливості тощо.

Слід наголосити, що протягом 25-ти років своєї діяльності Комітет, крім науково-освітньої діяльності, займався гуманітарною допомогою. Так, з 1953 до 1959 рр. він опікується народною школою у Фалькенбергу (Німеччина), висилаючи щомісячно туди кошти (17.50 дол.). Крім цього, Зборівський комітет допомагає українцям у переселеннях таборів, воякам української дивізії „Галичина”, які опинилися в Італії і серед яких було 300 осіб зі Зборівщини. Також продовжувався збір коштів на видавничий фонд книги про Зборівщину. Інспектор українських шкіл у Німеччині, професор Бобеляк 15 грудня 1954 р. писав до Зборівського комітету: „З досвіду знаю, як скоро діти підлягають німецьким впливам у школі. Тому, Панове, Ви виконуйте національне діло, рятуючи своїми дотаціями нашу еміграційну молодь від національної загибелі” [15, с. 1022]. Заслугують уваги спогади М. Стахова про меценатку української науки Д. Кульчицьку [15, с. 976–979]. В 1950-х рр. Д. Кульчицька відкрила банківський рахунок на „Наукове товариство ім. Шевченка в Нью-Йорку”. Після її смерті НТШ отримало 90.800.00 дол. для видання українознавчих публікацій [15, с. 976].

У 1950-х рр. серед колишніх працівників ярославського Повітового Союзу Кооператив у Нью-Йорку виник задум заснування об’єднання ярослав’ян. 9 липня 1963 р. у Філадельфії було утворено Тимчасовий комітет ярослав’ян у складі 4 чоловік: А. Траска (голова), О. Канда (заступник), О. Лис (секретар), М. Бохно (член). 3–5 вересня 1966 р. проходив Регіональний з’їзд ярослав’ян, на якому було прийнято остаточну назву об’єднання „Ярославщина та Окраїни Засяння” („ЯРОКЗА”), затверджено статут та вибрано керівні органи. Результатом багаторічної, клопіткої дослідницької роботи Тимчасового комітету ярослав’ян у Філадельфії став вихід збірника „Ярославщина і Засяння. 1031–1947” [39], у якому містяться наукові розвідки, публіцистичні статті та спогади про історію від

найдавніших часів і до сьогодення. Ця публікація відзеркалює весь трагізм українського населення цих земель під час насильницького виселення в 1945–1947 рр. Прадавність земель Ярославщини підтверджують дві науково-обґрунтовані статті професора Я. Пастернака „Ярославщина й окраїни Засяння у глибині віків” [39, с. 1–7] та історика М. Андрусяка „Проблеми українсько-польської етнографічної границі на Посянні” [39, с. 21–26].

Восени 1949 р. в Нью-Йорку, Клівленді, Буффало (США), Торонто, Вінніпезі (Канада) виникли осередки дослідників Волині. 21 липня 1951 р. у Вінніпезі на установчих зборах було створено Інститут Дослідів Волині (ІДВ), який мав відділ Холмщини та Підляшшя. На 1990 р. ІДВ опублікував 65 книг – монографій, збірників, історичних нарисів тощо. Слід відзначити такі праці, як: „Нарис історії Волинської землі” І. Левковича, „Остріг” П. Шумовського, „Свята Почаївська Лавра” та „Князь Костянтин Острозький і його культурна праця” І. Огієнка, „Нарис історії Холмщини та Підляшшя” Є. Пастернака та чимало інших; мемуарні праці У. Самчука „На білому коні” і „На коні вороному”, збірник „Волинь у боротьбі за волю України” і ряд творів, книг І. Дубилка, С. Килимника, С. Ярмуса та інших авторів [9, с. 235].

З 1953 р. Інститут дослідів Волині (ІДВ) з допомогою Товариства волинян у Торонто і Вінніпезі випускає науково-популярний збірник волинезнавства „Літопис Волині” (вийшло 20 чисел) [20]. Він багатий на спогади та матеріали з історії, культури, побуту, природи, релігійного життя тощо. Велику цінність мають матеріали про національно-визвольні змагання, польську, німецьку, радянську окупацію Волині, біографічні нариси про визначних культурних і громадсько-політичних діячів. У науково-популярному збірнику протягом багатьох років друкувалися статті, авторами яких є волиняни різних політичних орієнтацій.

Значну цінність становлять праці відомого українського та польського археолога, уродженця Волині О. Цинкаловського. Його історико-краєзнавчий словник „Стара Волинь і Волинське Полісся” має непересічне значення для тих, хто цікавиться старожитностями краю [35]. У 1981 р. ІДВ від О. Цинкаловського отримав копію „Краєзнавчого словника Волині і Волинського Полісся”, який після ретельного редагування було видано у 2-х томах. Хоча слід наголосити, що задум про створення історично-географічного й економічного словника Волині й Волинського Полісся поставив в автора ще в 30-х рр. ХХ ст., коли він у 1929–1939 рр. працював на цих теренах делегатом від Державного археологічного музею у Варшаві. У цій фундаментальній праці він подав інформацію про 5600 краєзнавчих об’єктів з географії, топономастики, геологічної структури краю, археології, історичної географії, історії й розвитку економіки краю, історико-статистичних змін та історичних взаємовідносин, які значно вплинули на розвиток Волині й Полісся. Для ілюстрації словника автор використав численні гравюри відомого митця Волині, Київщини, Поділля, Галичини Наполеона Орди. У словнику вміщено назви й вказано місцезнаходження уже неіснуючих сіл, замків, водяних млинів, гуралень та інших об’єктів історії. Ця праця охоплює період від найдавніших часів до 1914 р., тобто до Першої світової війни. Це найбільша праця

О. Цинкаловського (понад 1000 сторінок), над якою він працював більше 30 років і підготував до друку ще в 1969 р. А перед тим у Варшаві О. Цинкаловським були опубліковані „Матеріали прадавнини Волині і Полісся” (1961), „Ріка Прип'ять та її допливи” (1966), „Старовинні пам'ятки Волині” (1975).

У 1967 р. у Блумінгтоні (США) інженер М. Бойко започаткував „Каталог Волиніани”, що згодом отримав назву Осередок бібліографії Волині. У праці М. Бойка „Бібліографія волинезнавства у Північній Америці” (1993 р.) зафіксовано 90 монографій, 900 статей і сотні інших опублікованих матеріалів [9, с. 236].

У Нюрнберзі (Німеччина) в 1975 р. було створено історичне товариство „Волинь”, яке об'єднало тих, хто вимушено виїхав 1940 р. до Німеччини. Згодом до товариства вступили німці-волиняни, які проживали у різних регіонах світу. „Волинь” видає німецькою мовою „Волинські зошити”, збирає фотографії, документи, географічні карти тощо [9, с. 237].

У 70–80-х рр. з'явилися видання „Збаражчина: Збірник статей, матеріалів і споминів” [14], „Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи” [15], „Шляхами Золотої Поділля. Тернопільщина і Скалатщина” [37], „Бережанська земля” [2], „Земля Теревовлянська” [16]. Це колективні праці сотень людей, які з різних причин опинились в еміграції.

Багато цінних матеріалів з історії, етнографії, літератури краю опубліковано у збірнику „Люди Поділля” [22].

Варто також відзначити книгу „Село Конюхи: Козацьке гніздо (Бережанська земля)”, редактором якої є Я. Івахів [30]. Оскільки в історично-мемуарному збірнику „Бережанська земля” розповідається лише про 32 села і містечка бережанської округи, а 62 села, у тому числі й Конюхи, через відсутність відповідного матеріалу, опинились поза увагою укладачів, то Я. Івахів збирає матеріали до другого тому „Бережанської землі”. Але у 1989 р. Комітет „Бережанської землі” припинив свою діяльність, перестав готувати видання другого тому збірника і редакторів не залишилося нічого іншого, як тільки видати окрему книжку про село Конюхи [30, с. 7].

Заслуговує на увагу книга О. Горняткевич „Українські митці в автобіографіях” [8].

У виданні Л. Волинець „Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї” знайшли оригінальне поєднання етнографічний нарис про один із найцікавіших у народознавчому аспекті район Галичини – Борщівщини і власне каталог виставки традиційного народного одягу із сіл зазначеного району [6]. Виставка відбулася в Українському музеї Нью-Йорку у 1994 р. У тексті висвітлені такі основні теми: „Природне довкілля”, „Історія Борщівщини”, „Побут”, „Звичаї та обряди”, „Весілля”, „Народний одяг”. Найґрунтовнішим є розділ „Народний одяг”, який висвітлює специфічні ознаки чоловічого та жіночого одягу. Велике освітнє значення має представлений у кінці нарис „Словник маловживаних слів” [6, с. 45–47], що включає до 200 народних термінів і понять, які зустрічаються переважно на Борщівщині. Власне каталог [6, с. 48–63] складається з таких розділів: „Святочний одяг”, „Жіночі та чоловічі сорочки”, „Поодинокі частини одягу та текстилю”, „Приладдя для виготовлення прядива і прядиво”. Отже, аналізуючи текст, можемо стверджувати, що

це оригінальна науково-дослідна розробка про народні звичаї, обряди та одяг українців Борщівського району.

Після появи історично-мемуарних регіональних збірників окремих повітів чи районів постав задум видати книжку про село Бишки (Козівського району), автором якої є І. Шагай [36]. Книга „Село Бишки. Історія і боротьба за волю” складається з шести розділів, які висвітлюють історію населеного пункту, культурне життя, участь населення в ОУН та УПА, відзначення знаменних дат і подано список жителів господарств у 1939–1991 рр. Книга не має суто наукового характеру, оскільки через відсутність необхідних документів писалася в основному з оповідань, спогадів сучасників. Проте це не зменшує її цінності як джерела для вивчення та дослідження історії цієї епохи.

Достатньо докладні відомості зібрано в „Енциклопедії української діаспори” [10].

Деякі матеріали, підготовлені авторами з діаспори, опубліковані тернопільськими краєзнавцями. Серед таких видань: „Тернопіль: погляд крізь століття. Історія міста очима емігрантів” [34], „Козова і околиці в спогадах емігрантів” [18], „Бережанщина в спогадах емігрантів” [3], „Заліщицька земля в спогадах емігрантів” [13], „Теребовлянщина в спогадах емігрантів” [33]. До збірників увійшли статті, спогади, нариси, статистичні матеріали, що були опубліковані у згаданих уже історично-мемуарних збірниках та інших виданнях діаспори. Книгам характерні збереження особливостей лексики, стилю і правопису оригіналів. Вони містять багато недоступної раніше інформації, насамперед про УСС, УГА, УПА, а також про товариства „Січ”, „Сокіл”, „Просвіта”, „Пласт”, „Союз українок” тощо.

Немало також зробили краєзнавці в плані вивчення української західної діаспори. Глибиною і масштабністю відзначається енциклопедичний довідник „Журавлина книга” у 2-х томах, укладений Н. Совінською [12]. Словник імен подає інформацію про 340 визначних уродженців Тернопільщини, які в силу обставин проживають за кордоном.

Таким чином, можна стверджувати, що вчені з української діаспори зробили вагомий внесок у розробку історії Тернопільської області, про що свідчать численні громадські установи за межами України, які прилучилися до видання історико-краєзнавчих збірників про Тернопільський край. Найпотужніший центр українського краєзнавства склався у Вінніпезі, де створений Товариством „Волинь” громадський Інститут дослідів Волині видав 20 наукових збірників „Літопис Волині”, низку книг. Статті окремих дослідників, бібліографічні огляди, хроніка подій, рецензії, некрологи, у 20-х числах „Літопису Волині” вимальовують картину краєзнавчого руху наших співвітчизників, спрямованого на вивчення, дослідження та популяризацію історії рідної землі з метою розвитку національної ідеї, запобігання фальсифікації вітчизняної історії. Скажімо, 25-літтю Інституту дослідів Волині приурочено 12-ий номер „Літопису Волині” (1976 р.), в якому підведено підсумок діяльності Інституту, міститься інформація про відзначення ювілею, дано творчі портрети багатьох учасників ІДВ. Збірник „Літопис Волині” став важливим джерелом краєзнавчої діяльності волинян у діаспорі. Важливим об'єднуючим центром українців діаспори стало НТШ, яке заснувало багатотомне видання „Український архів”, була утворена Комісія регіональ-

них дослідів, яка займалась виданням історико-мемуарних збірників. Так, виникли Комітет Бучачан в Англії (1970 р.), Тимчасовий Комітет Ярослав'ян у Філадельфії (1963 р.), Комітет Теревовлян у Нью-Йорку, Торонто (1961 р.), Вінніпегу (1964 р.), Монреалі (1960 р.), Комітет Підгаєчан у Нью-Йорку (1969 р.), Зборівський комітет у Торонто (1963 р.).

Треба підкреслити, що в цілому залучених джерел і літератури виявилось недостатньо для всебічного аналізу та висвітлення певних процесів і подій. Варто

пам'ятати, що матеріали несуть відбиток суб'єктивізму і висвітлюють особисте розуміння історичного процесу авторами. Разом із тим варто зазначити, що діаспора все-таки відтворила широку панораму суспільно-економічного, політичного життя Тернопільщини, відкрила перед нами світ національного життя української громади краю, її визвольні змагання і прагнення до незалежності. Зарубіжні та вітчизняні дослідники взаємно доповнюють один одного, допомагають нам краще вивчити історію регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський Р. „Пласт” у Бучачі / Р. Барановський // Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – С. 277–280.
2. Бережанська земля : Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1970. – 876 с.
3. Бережанщина в спогадах емігрантів / [упоряд.-ред. Н. Волинець, Б. Мельничук, І. Семенець]. – Тернопіль: Кн.-журн. видавн. „Тернопіль”, 1993. – 390 с.
4. Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – 943 с.
5. Бюлетень Земляцького об'єднання „Тернопільщина”. – Ч. 9. – Торонто, 1982. – 20 с.
6. Волинець Л. Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї / Л. Волинець. – Нью-Йорк, 1994. – 64 с.
7. Ворох С. Гімназія „Рідної школи” ім. М. Шашкевича в рр. 1935–1939 та її трансформація в часах Другої світової війни (1939–1944) / С. Ворох // Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти : Чортків, Копиченці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. – С. 114–119.
8. Горнякєвич О. Українські митці в автобіографіях / Горнякєвич О. – Лондон : Українська видавнича спілка, 1958. – 74 с.
9. Дем'янчук Г. С. Українське краєзнавство : сторінки історії / Дем'янчук Г. С., Дем'янчук Б. Г., Дем'янчук А. Г. – К. : ВЦ „Просвіта”, 2006. – 296 с.
10. Енциклопедія української діаспори. – Київ; Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн, 1995. – Т. 4. – 250 с.
11. Женецький С. Югославські українці про В. Гнатюка / С. Женецький // Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – С. 145–146.
12. Журавлина книга : Тернопільська українська західна діаспора : словник імен. – Ч. I (А – І) / [упоряд. Б. Мельничук, Х. Мельничук, Н. Совінська]. – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – 242 с. Ч. 2 (К – Л). – 2001. – 270 с.
13. Заліщицька земля в спогадах емігрантів / [упоряд.-ред. Б. Мельничук]. – Тернопіль, 1993. – 123 с.
14. Збаражчина : Збірник статей, матеріалів і споминів. – Т. 2. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. – 523 с.
15. Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи : Історично-мемуарний і літературний збірник. – Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней, 1985. – 1056 с.
16. Земля Теревовлянська : Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1968. – 920 с.
17. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти : Чортків, Копиченці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. – 923 с.
18. Козова і околиці в спогадах емігрантів / [упоряд.-ред. Б. Мельничук, Б. Проник]. – Тернопіль, 1992. – 138 с.
19. Колодчин В. Вшануймо доброго приятеля / В. Колодчин // Слово підгаєчан. – Б.м.: Головний комітет підгаєчан, 1991. – С. 4–5.
20. Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинезнавства. – Канада.–№ 4.–1958. – 77 с.; Канада – США.–№ 2.–1955.–128с.
21. Луїв І. Спогади про діяльність „Союзу Українок” /
- І. Луїв // Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти : Чортків, Копиченці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. – С. 547–550.
22. Люди Поділля : Збірник нарисів, оповідань і спогадів. – Лондон, 1988. – 219 с.
23. Мандрівка землями Підгаєччини : Фотоальбом. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1980. – 170 с.
24. Осика М. Фольклор Бучаччини / М. Осика // Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – С. 315–320.
25. Пастернак Я. Західне Поділля на заранні історії / Я. Пастернак // Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти : Чортків, Копиченці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. – С. 14–25.
26. Підгайчани в боротьбі за волю України : Історично-мемуарне видання.–Детройт; Клівленд; Парма; США, 2000. – 621с.
27. Підгаєцька земля : Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1980. – 744 с.
28. Рогатинський П. Заробітчанська і політична еміграція з Бучаччини / П. Рогатинський // Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – С. 683–696.
29. Романенчук Б. Володимир Гнатюк (1871–1926) / Б. Романенчук // Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – С. 128–144.
30. Село Конхоки : Козацьке гніздо : (Бережанська земля) / [ред. Я. Івахів]. – Нью-Йорк, 1992. – 365 с.
31. Слободян А. Українські організації в Чорткові в 30-х роках / А. Слободян // Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти : Чортків, Копиченці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. – С. 80–83.
32. Соневицька О. Наші визначні люди / О. Соневицька // Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти : Чортків, Копиченці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. – С. 43–50.
33. Теревовлянщина в спогадах емігрантів / [упоряд.-ред. Б. Мельничук, Г. Миколаєнко, Г. Цубера]. – Тернопіль, 1993. – 293 с.
34. Тернопіль : погляд крізь століття. Історія міста очима емігрантів / [ред.-упоряд. Б. Мельничук, Б. Проник]. – Тернопіль, 1992. – 204 с.
35. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.: / У 2-х т. – Вінніпег; Канада. Т. 1. – 1984. – 600 с. Т. 2. – 1986. – 578 с.
36. Шагай І. Село Бишки. Історія і боротьба за волю / І. Шагай. – Вид-й комітет Лондон–Бишки–Чикаго, 2000. – 392 с.
37. Шляхами Золотої Поділля. Тернопільщина і Скалатщина : Регіональний історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1970. – 876 с.
38. Яшан В. Під брунатним щоботом : Німецька окупація Станіславщини в Другій світовій війні, 1941–1944 / В. Яшан. – Торонто, 1989. – 284 с.
39. Ярославщина і Засяння. 1031–1947 : Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. – 797 с.

REFERENCES

1. Baranovsky R. «Plast u Buchachi» / R. Baranovsky // Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York;
2. Berezhanska zemlia. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York;

- Paryzh; Sydnei; Toronto, 1970. – 876 s.
3. Berezhanishyna v spohadakh emigrantiv / [uporiad.-red. N. Volynets, B. Melnyuk, I. Semenets]. – Ternopil: Kn.-zhurn. vydavn. «Ternopil», 1993. – 390 s.
  4. Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; London; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1972. – 943 s.
  5. Biuletyn Zemliatskoho obiednannia «Ternopilshchyna». – Ch. 9. – Toronto, 1982. – 20 s.
  6. Volynets L. Borshchivshchyna. Narodne mystetstvo, pobut ta zvytai / L. Volynets. – Niu-York, 1994. – 64 s.
  7. Vorokh S. Himnaziia «Ridnoi shkoly» im. M. Shashkevycha v rr. 1935–1939 ta yiyi transformatsiia v chasakh Druhoi svitovoi viiny (1939–1944)/S. Vorokh/Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychentsi, Borshchiv, Zalishchyky.–Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1973.–S.114–119.
  8. Horniatkevych O. Ukrainski myttsi v avtobiografiakh / Horniatkevych O. – London: Ukrainka vydavnytva spilka, 1958. – 74 s.
  9. Demianchuk H. S. Ukrainse kraieznavstvo : storinky istorii / Demianchuk H. S., Demianchuk B. H., Demianchuk A. H. – K.: VTs «Prosvita», 2006. – 296 s.
  10. Entsyklopediia ukrainkoi diaspory. – Kyiv; Niu-York; Chikaho; Melburn, 1995. – T. 4. – 250 s.
  11. Zhenetskyi S. Yuhoslavski ukraintsi pro V. Hnatiuka / S. Zhenetskyi // Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; London; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1972. – S. 145–146.
  12. Zhuravlyna knyha : Ternopilska ukrainska zakhidna diaspora : slovnyk imen. – Ch. 1 (A – Yi) / [uporiad. B. Melnychuk, Kh. Melnychuk, N. Sovinska]. – Ternopil : Ekonomichna dumka, 1999. – 242 s. Ch. 2 (K – L). – 2001. – 270 s.
  13. Zalishchytska zemlia v spohadakh emigrantiv / [uporiad.-red. B. Melnychuk]. – Ternopil, 1993. – 123 s.
  14. Zbarazhchyna : Zbirnyk statei, materialiv i spomyniv. – T. 2. – Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 1985. – 523 s.
  15. Zborivshchyna. Nad berehamy Seretu, Strypy i Zolotoi Lypy : Istorychno-memuarnyi i literaturnyi zbirnyk. – Toronto, Niu-York; Paryzh; Sidnei, 1985. – 1056 s.
  16. Zemlia Terebovlianska : Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 1968. – 920 s.
  17. Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychentsi, Borshchiv, Zalishchyky. – Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1973. – 923 s.
  18. Kozova i okolytsi v spohadakh emigrantiv / [uporiad.-red. B. Melnychuk, B. Pronyk]. – Ternopil, 1992. – 138 s.
  19. Kolodchyn V. Vshanuimo dobroho pryiatelia/V. Kolodchyn // Slovo pidhaiechan–B. m.: Holovnyi komitet pidhaiechan, 1991.–S. 4–5.
  20. Litopys Volyni. Naukovo-populiarnyi zbirnyk volyneznavstva. – Kanada.–№ 4.–1958. – 77 s. Kanada – SShA. – № 2. –1955. – 128 s.
  21. Luniv I. Spohady pro diialnist «Soiuzu Ukrainok» / I. Luniv // Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychentsi, Borshchiv, Zalishchyky. – Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1973. – S. 547–550.
  22. Liudy Podillia : Zbirnyk narysiv, opovidan i spomyniv. – London, 1988. – 219 s.
  23. Mandrivka zemliamy Pidhaiechchyny : Fotoalbom. – Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1980. – 170 s.
  24. Osyka M. Folklor Buchachchyny / M. Osyka // Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; London; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1972. – S. 315–320.
  25. Pasternak Ya. Zakhidne Podillia na zaranni istorii / Ya. Pasternak // Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychentsi, Borshchiv, Zalishchyky. – Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1973. – S. 14–25.
  26. Pidhaichany v borotbi za voliu Ukrainy : Istorychno-memuarne vydannia. – Detroid; Klivlend; Parma; SShA, 2000. – 621 s.
  27. Pidhaietska zemlia : Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 1980. – 744 s.
  28. Rohatynskyi P. Zarobitchanska i politychna emihratsiia z Buchachchyny / P. Rohatynskyi // Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; London; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1972. – S. 683–696.
  29. Romanenchuk B. Volodymyr Hnatiuk (1871–1926) / B. Romanenchuk // Buchach i Buchachchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; London; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1972. – S. 128–144.
  30. Selo Koniukhy : Kozatske hnzido : (Berezhanska zemlia) / [red. Ya. Ivakhiv]. – Niu-York, 1992. – 365 s.
  31. Slobodian A. Ukrainski orhanizatsii v Chortkovi v 30-kh rokakh / A. Slobodian // Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychentsi, Borshchiv, Zalishchyky. – Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1973. – S. 80–83.
  32. Sonevytska O. Nashi vyznachni liudy / O. Sonevytska // Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychentsi, Borshchiv, Zalishchyky. – Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 1973. – S. 43–50.
  33. Terebovlianshchyna v spohadakh emigrantiv/[uporiad.-red. B. Melnychuk, H.Mykolaienko, H.Tsubera].–Ternopil, 1993.–293 s.
  34. Ternopil: pohliad kriz stolittia. Istoriia mista ochyma emigrantiv/[red.-uporiad. B. Melnychuk, B. Pronyk].–Ternopil, 1992–204s.
  35. Tsynkalovskiy O. Stara Volyn i Volynske Polissia : Kraieznavchyi slovnyk – vid naidavnishykh chasiv do 1914 r. :/U 2-kh t. – Vinnipeh, Kanada. T.1.–1984.–600s. T.2.–1986.– 578 s.
  36. Shahai I. Selo Byshky. Istoriia i borotba za voliu / I. Shahai. – Vyd-i komitet London – Byshky – Chykaho, 2000. – 392 s.
  37. Shliakhamy Zolotoho Podillia. Ternopilshchyna i Skalatshchyna : Rehionalnyi istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 1970. – 876 s.
  38. Yashan V. Pid brunatnym chobotom : Nimetska okupatsiia Stanyslavyvshchyny v Druhiy svitovii viini, 1941–1944 / V. Yashan. – Toronto, 1989. – 284 s.
  39. Yaroslavshchyna i Zasiannia. 1031–1947 : Istorychno-memuarnyi zbirnyk. – Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 1986. – 797 s.

Contribution of foreign foundations into Ternopil history

G. Ya. Sen'kiv's'ka

The contribution of foreign foundations into the study of Ternopil history has been analyzed in the article. The author focuses on Shevchenko Scientific Society, which established Regional Research Foundation that published digests on Ternopil region. Great prominence has been given to Volyn Research Institute, which appeared in July 21, 1951 in Winnipeg and to separate centers of researchers of Volyn Region in New York, Cleveland, Buffalo (USA), Toronto, Winnipeg (Canada), which were founded in 1949 and which still issue scientific collections, historical essays on Volyn Region.

Keywords: scientific society, regional collections, Regional Research Foundation, publication, committee, Regional studies.

Вклад зарубежных фондов в изучение истории Тернопольщины

Г. Я. Сенькивская

В статье анализируется вклад зарубежных фондов в исследование истории Тернопольщины. Автор акцентирует внимание на зарубежном Научном обществе им. Т. Шевченка, под эгидой которого возникла Комиссия региональных исследований, которая и занялась изданием региональных сборников о Тернопольском крае. Важное значение надлежит Институту исследований Волини, который возник 21 июля 1951 г. в Виннипеге, а также отдельным отделениям исследователей Волини в Нью-Йорке, Кливленде, Буффало (США), Торонто, Виннипеге (Канада), которые действуют с 1949 г. и выдают научно-популярные сборники, исторические очерки о Волини.

Ключевые слова: научное общество, региональные сборники, комиссия региональных исследований, издания, комитет, краеведение.